

Zdzisław Gębołyś

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

DBS – NIEMIECKA STATYSTYKA BIBLIOTECZNA

ABSTRAKT:

Korzenie niemieckiej statystyki bibliotecznej sięgają przełomu XIX i XX w. W artykule omówiono statystykę biblioteczną po II wojnie światowej, w obu państwach niemieckich: NRD i RFN. Skoncentrowano się na stanie obecnym, a w szczególności uwzględniono organizację i zasady finansowania DBS (Deutsche Bibliotheksstatistik). Scharakteryzowano 4 główne produkty DBS: statystykę dla bibliotek publicznych, statystykę dla bibliotek naukowych, statystykę dla bibliotek specjalnych oraz statystykę zbiorczą. Zwrócono uwagę na metodykę wprowadzania i przetwarzania danych statystycznych. Ponadto przedstawiono strategię przeszukiwania elektronicznej bazy danych z danymi statystycznymi oraz formy prezentacji graficznej generowanych stamtąd wyników.

SŁOWA KLUCZOWE:

DBS. Deutsche Bibliotheksstatistik. Niemiecka statystyka biblioteczna.

Wstęp

Obliczanie, zliczanie i liczenie efektów pracy bibliotecznej jest „stare jak świat“. A raczej tak stare, jak stare są biblioteki. Nie inaczej jest w Niemczech i nie inaczej było dawniej w bibliotekach niemieckich. Droga od obliczania stanu liczbowego zbiorów, wypożyczeń, czy zareje-

strowanych czytelników w bibliotece jest w Niemczech, zwłaszcza do zorganizowanej, jednolitej, ogólnoniemieckiej statystyki bibliotecznej długa i kręta. Jej kolejnymi etapami były z całą pewnością obliczenia i analizy statystyczne robione przez bibliotekarza na użytek własny i własnej biblioteki. Następnym etapem rozwoju były próby, mniej czy bardziej udane, zastosowania statystyki w odniesieniu do większych jednostek terytorialnych: gminy, powiatu, regionu, całego kraju. Wyrazem wzrostu znaczenia statystyki bibliotecznej była koordynacja dotychczas rozproszonych działań i ich centralizacja pod „jednym dachem“, np. instytutu bibliotecznego lub centralnej biblioteki państwa. Niemniej ważne było uznanie roli statystyki bibliotecznej jako niezbędnego instrumentu planowania i działań bibliecznych tak w mikro- jak i w makroskali. Zarysowany wyżej proces dochodzenia statystyki bibliotecznej do rangi narzędzia oceny i rozwoju biblioteki da się zaobserwować również w Niemczech. Kwestii tej poświęcimy więcej miejsca w pierwszej części tekstu. Przedmiotem głównym rozważań uczynimy jednolite działania w zakresie statystyki bibliotecznej podejmowane na terenie całych Niemiec po II wojnie światowej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na okres przypadający po zjednoczeniu państwa, który to stał się impulsem do zmian organizacyjnych i merytorycznych w funkcjonowaniu statystyki bibliotecznej.

DBS – historia w zarysie

Dane statystyczne o bibliotekach gromadzone są w Niemczech od dawna w sposób świadomy, zorganizowany i przemyślany. Najlepszym tego dowodem są, budzące podziw, analizy statystyczne Paula Ladewiga dotyczące kierowanej przez niego Kruppsche Bücherhalle [3]. Były to jednak działania jednostkowe, pionierskie, zorientowane na jedną bibliotekę. Pierwsze usiłowania opracowania statystyki bibliotecznej, obejmującej biblioteki publiczne o wymiarze ogólnoniemieckim miały miejsce w 1890 r. Zostały podjęte przez Deutscher Städtetag¹ i doprowadziły do wydania w 1897 r. statystycznego rocznika niemieckich miast [5, s. 424-426]. Działania te w szerszej, regionalnej i ogólnokrajowej, perspektywie były kontynuowane w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej.

¹ Dobrowolny związek miast niemieckich, reprezentujący ich interesy wobec rządu federalnego, krajów związkowych, parlamentu, Unii Europejskiej i innych licznych roganizacji [15].

Nie wdając się w zbyt głęboko w historyczny dyskurs, pozostawimy poza nawiasem pierwsze półwiecze XX w. oraz statystykę biblioteczną w NRD², ograniczymy ścisły przedmiot do RFN, przed i po zjednoczeniu obu państw niemieckich. Impuls do zajęcia się statystyką biblioteczną w skali makro w Niemczech po II wojnie światowej wpływał zarówno od zewnątrz, jak i z wewnątrz. Zewnętrznym czynnikiem były dążenia IFLA, UNESCO oraz ISO do stworzenia jednolitej, międzynarodowej statystyki bibliotecznej, podjęte w latach 60-tych ubiegłego wieku [21]. Inicjatywy te zaowocowały uchwaleniem zaleceń do międzynarodowego ujednoczenia statystyki bibliotecznej w 1970 r., które to rekomendacje stały się istotną podstawą dla Deutsche Bibliotheksstatistik (DBS). Intensyfikacja prac nad jednolitą, ogólnoniemiecką statystyką biblioteczną nastąpiła wraz z rozwojem bibliotekarstwa publicznego po II wojnie światowej.

W 1961 r. pojawiło się pierwsze sprawozdanie statystyczne, a od 1963 r. Arbeitsstelle für das Büchereiwesen rozpoczęła wydawanie rocznika *Statistik der öffentlichen Bibliotheken* [5]. W 1968 r. powstała grupa robocza w ramach Niemieckiej Konferencji Bibliotecznej (Deutsche Bibliothekskonferenz)³, która podjęła się zespolenia już istniejących dokumentów i opracowania jednolitej statystyki bibliotecznej. Pracom tym przewodniczył Deutsches Institut für Normung (DIN), pod którego kierownictwem została opracowana norma DIN 1425 [5, 17]. W 1971 r. centralną redakcję DBS przejęła jako zadanie długotrwałe Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Według sprawozdania z 1974 r. prawie wszystkie biblioteki w ówczesnej RFN raz w roku wysyłały do Staatsbibliothek dane statystyczne. Dodać tu należy, że niezależnie od tej inicjatywy statystyki bibliotecznej w bardziej ogólnym i syntetycznym kształcie były i są do dzisiaj przedstawiane przez Statistisches Bundesamt [30] oraz przez oba związki bibliotekarskie na łamach wydawanych przez nie roczników [23, 24]⁴.

Kolejnym ważnym momentem zwrotnym w dziejach niemieckiej statystyki bibliotecznej było przejęcie DBS w 1978 r. przez Niemiecki Instytut Biblioteczny (Deutsches Bibliotheksinstitut – DBI). W nim to właśnie, w 1979 r. zapadła ważna decyzja, mająca swe skutki do dziś, aby wydawać raporty statystyczne dotyczące bibliotek publicznych

² W NRD statystyka ogólnokrajowa zaczęła być prowadzona i publikowana od 1972 r.

³ Zrzeszenie niemieckich związków bibliotekarskich.

⁴ Do 1989 r. pod tytułem *Handbuch der Öffentlichen Bibliotheken*.

i naukowych w osobnych publikacjach. Zdecydowano wówczas, że będą to trzy części, oznaczone kolejnymi literami alfabetu. Część A (Teil A) miała obejmować dane statystyczne o bibliotekach publicznych. Część B (Teil B) miała zawierać dane statystyczne o bibliotekach naukowych o profilu uniwersalnym. Obie części ujrzały światło dzienne po raz pierwszy w 1980 r. (za 1979 r.). Nieco później, w 1981 r., została wydana po raz pierwszy Część C (Teil C) rejestrująca dane statystyczne o specjalnych bibliotekach naukowych. Ponadto od 1982 r. zaczęła wychodzić Część D (Teil D) obejmująca zbiorcze dane statystyczne.

Ważnym momentem w rozwoju i przekształcaniu się DBS było zjednoczenie Niemiec. Poszerzenie bazy statystycznej o nowe kraje związkowe, należące wcześniej do NRD, nie było, bo nie mogło, być zabiegiem czysto technicznym, polegającym na wyposażeniu bibliotek w nowych krajach związkowych w oprogramowanie służące do zbierania danych, tudzież na przeszkoleniu bibliotekarzy, w zakresie korzystania i gromadzenia danych statystycznych dla potrzeb DBS. Niemniej ważnym zadaniem, jak sądzimy, były zmiany w mentalności, w szczególności odejście od obowiązkowej w NRD statystyki bibliotecznej na rzecz dobrowolnego udziału w ogólnoniemieckim programie zbierania i przetwarzania danych o działalności bibliotek. Nie obyło się to bez problemów i nowych wyzwań. W 1996 r. na polecenie Konferencji Ministrów Kultury Krajów Związkowych RFN (Kulturministerkonferenz – KMK) została opracowana koncepcja elektronicznej wymiany danych. Dwa lata później, w 1998 r. ukazało się ostatnie drukowane wydanie DBS, a w 1999 r. – pierwsza elektroniczna edycja DBS. Końcowym etapem procesu automatyzacji DBS był rok 2000, kiedy to dane statystyczne do DBS biblioteki zaczęły wprowadzać w trybie online przy pomocy odpowiednio do tego przygotowanego formularza [14].

Zmiany technologiczne będące konsekwencją postępu technicznego, rozwoju technologii informacyjnych, poniekąd naturalne, zostały zaimplementowane bez większych problemów. O wiele więcej kłopotów dostarczyły zmiany organizacyjne. W 1999 r. został rozwiązany DBI, co spowodowało zarówno bieżące, jak i perspektywiczne prace. W latach 1999-2001 powstała grupa ekspercka, której zadaniem była reorganizacja DBS. Efektem jej pracy był m. in. nowy formularz ankietowy ważny od roku sprawozdawczego 2002 [2]. W tym roku nastąpiło formalne przejście DBS od byłego DBI przez Centrum Bibliotek Szkół Wyższych

(Hochschulbibliothekszentrum – hbz)⁵. Faktyczna inicjacja DBS nastąpiła jednak dopiero wiosną 2003 r., kiedy to zostało przejęte zarówno software (oprogramowanie), jak też hardware (komputery, dokumentacja, ankiety, zasoby DBS na nośnikach danych) [26]. Intensywnej przeróbce poddano oprogramowanie DBS, natomiast kompozycję DBS przejęto właściwie w niezmienionej formie, DBS planowo wystartowało 1 X 2003 r., a pierwsze wyniki zostały zaprezentowane już w grudniu 2003 r.

W 2004 r. Kompetenznetzwerk für Bibliotheken⁶ poleciła DBS ponowną analizę i przeróbkę DBS (w 2004 r.). Trwające od 2004 do 2006 r. prace stawiały sobie za cel uproszczenie i uściślenie DBS oraz silniejsze skoordynowanie DBS z innym programem statystyki bibliotecznej BIX powstałym w tzw. międzyczasie [9]. W rezultacie został opracowany nowy formularz, obowiązujący od roku sprawozdawczego 2007, znacznie upraszczający poprzedni. Wprawdzie liczba wszystkich pytań nieznacznie wzrosła, z 405 na 409, ale już bez uwzględniania bardzo rozbudowanej statystyki dziedzinowej przeznaczonej do bibliotek naukowych, liczba pytań zmalała z 279 do 234. Zmniejszyła się również liczba pytań obowiązkowych z 227 do 135, przy jednoczesnym wzroście pytań fakultatywnych z 52 do 274. Rezultatem przeróbki było również sprecyzowanie objaśnień.

Niemiecka Statystyka Biblioteczna – stan obecny

DBS to jedyna narodowa statystyka, obejmująca wszystkie rodzaje bibliotek i bazująca na jednolitych standardach. DBS umożliwia przegląd działalności bibliotek w skali ogólnonieemieckiej w następujących obszarach: finanse, personel, wydatki, wyposażenie, wypożyczanie, zbiory. DBS zezwala ponadto na indywidualne analizy danych oraz porównania pomiędzy bibliotekami – uczestnikami programu. Troszczy się o wymianę danych pomiędzy uczestniczącymi w niej bibliotekami publicznymi i naukowymi. Od 2000 r. jest kompletną „bezpapierową” statystyką. Zarówno gromadzenie, przetwarzanie, jak i rozpowszechnianie danych jest w pełni zautomatyzowane. DBS jest w dużym stopniu

⁵ Hochschulbibliothekszentrum (hbz) kraju związkowego Północnej Nadrenii-Westfalii – centralna jednostka usługowa i rozwojowa w obszarze bibliotekarstwa, informacji naukowej i innowacji [22].

⁶ Das Kompetenznetzwerk für Bibliotheken (knbn) – ponadregionalna instytucja finansowana przez wszystkie kraje związkowe powstała w celu zabezpieczenia podstawowych usług dla całego bibliotekarstwa [10].

zgodna z normą DIN EN ISO 2789 *Międzynarodowa statystyka biblioteczna* [2], dzięki czemu umożliwia międzynarodowe porównanie zgromadzonych danych.

Organizator, finansowanie i uczestnicy DBS

DBS jest finansowana przez KMK, ale jej realizacją zajmuje się KNB (Kompetenznetzwerk für Bibliotheken)⁷. Instytucją odpowiedzialną za gromadzenie i opracowanie redakcyjne DBS jest hbz. Hbz odpowiada również za stan i dalszy rozwój infrastruktury technologiczno-informacyjnej programu. Merytoryczną odpowiedzialność za treść DBS ponoszą natomiast gremia kierownicze bibliotek naukowych i publicznych, wywodzące się spośród bibliotek uczestniczących w tym programie. Udział w DBS jest dobrowolny, bezpłatny i przede wszystkim prosty. Uczestnik programu po zarejestrowaniu się może załadować formularz służący do wprowadzania danych statystycznych [16]. Od 2009 r. współuczestnikiem narodowym programu jest Österreichische Bibliotheksstatistik [27].

Produkty DBS

DBS funkcjonuje w trzech gałęziach bibliotekarstwa: biblioteki publiczne, biblioteki naukowe i specjalne biblioteki naukowe. DBS opracowuje i przedstawia zbiorczy przegląd oraz ocenę danych wsadowych (Kerndaten)⁸ dla wszystkich uczestników DBS. Pod względem rzeczowym struktura formularzy wypełnianych przez biblioteki jest do siebie podobna i obejmuje 6 podstawowych komponentów: dane ogólne, personel, serwis i usługi, udostępnianie, wydatki, zbiory (Rys. 1). Arkusz ankietowy dla bibliotek publicznych liczy ogółem 421 pytań, z czego 199 jest przewidzianych dla bibliotek publicznych o profilu ogólnym, a pozostałe 222 dla specjalnych typów bibliotek (muzycznych, szpitalnych, bibliobusów).

⁷ Trudna do przetłumaczenia nazwa własna na język polski. Można ją określić jako Dzieło Sieci Ekspertów. KNB jest instytucją pełniącą w RFN ponadregionalne zadania w systemie zdecentralizowanym.

⁸ Dane wprowadzane przez biblioteki uczestniczące w programie.

Rys. 1. Niemiecka Statystyka Biblioteczna (DBS) 2014 – formularz

DEUTSCHE BIBLIOTHEKSSTATISTIK (DBS) 2014							
Bibliotheksadresse	Identifikations-Nr. (bei Systemen: Nr. der Hauptstelle) <table border="1" style="float: right; margin-left: 20px;"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> </table>						
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> Rücksendung bitte bis 27. Februar 2015 </div>							

Grundfragebogen – Öffentliche Bibliotheken

I. Allgemeine Angaben

1. Einwohnerzahl des Bibliotheksorts	<table border="1" style="display: inline-table;"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> </table>								
2. Zahl der Bibliotheken	<table border="1" style="display: inline-table;"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> </table>								
3. darunter Zweigstellen (<i>Anzahl</i>)	<table border="1" style="display: inline-table;"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> </table>								
4. darunter Fahrbibliotheken (<i>Anzahl</i>)	<table border="1" style="display: inline-table;"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> </table>								

Źródło: [28].

Arkusz ankietowy dla bibliotek naukowych liczy ogółem 409 pytań zgrupowanych w 53 kategoriach. Dziewiętnaście kategorii wyszczególnionych w pierwszej części arkusza wykazuje dane statystyczne o zasobach i efektach działalności bibliotek w przekroju ogólnym, akcentującym formę gromadzonych dokumentów, formę realizowanych przez nie usług czy efektów udostępniania. Druga, licząca aż 45 punktów, obszerniejsza część arkusza, jest przeznaczona dla danych statystycznych pokazujących przekrój rzeczowy bibliotek. Od 2007 r. po raz pierwszy w dziejach DBS zostały uwzględnione zbiory elektroniczne. Osobliwością arkusza dla bibliotek naukowych jest uwzględnianie również innych parametrów, nieobecnych w arkuszu dla bibliotek publicznych, tj. powierzchni gmachu, znajdujących się w nim urządzeń, opracowania formalnego i rzeczowego zbiorów. Zasadniczy obszar zainteresowania w obu gałęziach bibliotek jest podobny i dotyczy zasobów i ich udostępniania oraz zbiorów i usług. Efektem (produktem) funkcjonowania DBS są, jak już wspomniano, 4 części, oznaczone kolejnymi literami alfabetu: A, B, C, D.

Część A: obejmuje biblioteki publiczne z pełnoetatowym personelem bez względu na organizację, a zatem zarówno biblioteki komunalne, kościelne, jak też prywatne. Ponadto są uwzględniane specjalne formy bibliotek publicznych,

Część B: Biblioteki naukowe uniwersalne. Obejmuje centralne biblioteki fachowe, narodowe, regionalne oraz biblioteki uniwersytetów, szkół wyższych i wyższych szkół zawodowych,

Część C: Specjalne biblioteki naukowe.

Część D: Statystyka zbiorcza. Dotyczy bibliotek uwzględnionych w części A.

DBS daje w ten sposób zbiorczy obraz bibliotek publicznych w skali ogólnoniemieckiej według typów liczby oraz pozostałych wskaźników.

BIBS – wyszukiwarka dla bibliotek

W 2000 r. został zakończony pewien etap w działalności i funkcjonowaniu DBS. Zaprzeszono wydawania wersji drukowanej. Od tego momentu podstawą do wydruku danych statystycznych o bibliotekach niemieckich jest wyłącznie elektroniczna wersja DBS. Wydruk danych jest możliwy dzięki wyszukiwarce BIBS. Jest to narzędzie, które umożliwia z jednej strony przeszukiwanie zasobów DBS według różnych kryteriów, a z drugiej strony – wydruk uzyskanych na tej drodze wyników [6]. Wyszukiwarka BIBS może przeszukiwać według dwóch strategii: standardowej i rozszerzonej. Strategia standardowa pozwala na przeszukiwanie zbioru informacyjnego wyłącznie według typu biblioteki stosownie do przyjętego podziału na trzech głównych uczestników systemu: biblioteki publiczne, biblioteki naukowe uniwersalne, specjalne biblioteki naukowe (Rys. 2).

Strategia poszerzona daje szereg dodatkowych możliwości. Obejmuje ogółem 8 pól wyszukiwawczych: dział wiedzy, filie, kierownictwo, organizator, siglum, system biblioteczny, wielkość biblioteki (zbiory). Poszczególne pola podlegają dalszemu podziałowi. Przykładowo pole: „organizator biblioteki“ wyszczególnia czterech głównych organizatorów: instytucje publiczne, inne, Kościół ewangelicki, Kościół katolicki. Dwie pierwsze z wymienionych podkategorii zostały dodatkowo rozparcelowane na węższe działy. Pole „instytucje publiczne“ pozwala na wydruk danych w następujących opcjach: ciało zbiorowe, gmina, kraj związkowy, państwo, powiat/okręg, wszystkie, inne. Trzeci z filtrów wyszukiwawczych (działowy – Gebietsfilter) pozwala na przeszukiwanie danych według gminy, kraju związkowego i powiatu (Rys. 3).

Rys. 2. Strategia standardowa DBS – widok ekranu

DBS – Deutsche Bibliotheksstatistik **BibS - Die Suchmaschine für Bibliotheken**

Neue Abfrage erstellen
Über BibS

DBS-Homepage
Fragebögen
Variable Auswertung
Standardauswertungen
Online-Eingabe

DBS-Newsletter
Abonnieren Sie einen der neuen Newsletter zur DBS:
Öffentliche Bibliotheken

Standardfilter | Erweiterte Filter | Gebietsfilter

Felder löschen

Stichwort (z.B. Name) / Ort od. PLZ

Status (DBS) / BIX-Teilnehmer 2014

Typ

Aktueller Bestand aktiver Bibliotheken: 13831

Źródło: [11].

Rys. 3. Strategia poszerzona DBS – widok ekranu

DBS – Deutsche Bibliotheksstatistik **BibS - Die Suchmaschine für Bibliotheken**

Neue Abfrage erstellen
Über BibS

DBS-Homepage
Fragebögen
Variable Auswertung
Standardauswertungen
Online-Eingabe

DBS-Newsletter
Abonnieren Sie einen der neuen Newsletter zur DBS:
Öffentliche Bibliotheken

Standardfilter | Erweiterte Filter | Gebietsfilter

Felder löschen

Bestandsgrößenklasse
 bis 1.000
 1.001 - 2.000
 2.001 - 3.000

Unterhaltsträger

Zweigstellen (ÖB)

Leitung

DBV-Sektion

Bibliothekssystem (UB)

Sigel / ISIL

Fachgebiet (WSpB)

Aktueller Bestand aktiver Bibliotheken: 13831

Źródło: [11].

Istotą procesu wyszukiwania w DBS jest jego wariantowość. BIBS pozwala na samodzielne kontynuowanie zapytań informacyjnych przez uczestnika/użytkownika DBS. Jedynym ograniczeniem jest istniejący w programie zespół kryteriów, które można ze sobą łączyć na wiele sposobów (Rys. 4).

Rys. 4. Wyszukiwarka BIBS. Filter działowy – widok ekranu

The screenshot shows the BIBS search interface. At the top, there is a logo for "DBS – Deutsche Bibliotheksstatistik" and the text "BibS - Die Suchmaschine für Bibliotheken". Below this, there are three tabs: "Standardfilter", "Erweiterte Filter", and "Gebietsfilter". The "Gebietsfilter" tab is active. Below the tabs, there are four dropdown menus for "Bundesland", "Reg.bezirk", "Kreis", and "Gemeinde". The "Bundesland" dropdown is set to "Baden-Württemberg", "Reg.bezirk" to "Baden-Württemberg", "Kreis" to "Bitte Bundesland od. Reg.bez. wählen", and "Gemeinde" to "Bitte Bundesland od. Reg.bez. wählen". Below these dropdowns, there are two more filters: "Gemeindename" and "Einwohnerzahl Gem.". The "Einwohnerzahl Gem." dropdown is set to "1000 - <5000". There is also a "PLZ Gem." filter. A warning message (HINWEIS) is displayed, stating that the filters "Gemeindename", "PLZ Gem.", and "Einwohnerzahl Gem." also apply to the "Gemeinde" filter. At the bottom, there is a status bar showing "Aktueller Bestand aktiver Bibliotheken: 13831".

Źródło: [11].

Raster wskaźnikowy (Rasterindex)

DBS umożliwia tabelaryczne przedstawianie danych w różnych konfiguracjach: o jednej bibliotece, o bibliotekach jednego rodzaju, o bibliotekach na jednym terytorium itd., stosownie do kryteriów określonych w programie. Specjalną ofertą DBS jest tak zwany raster wskaźnikowy, tj. narzędzie pozwalające na porównanie wyników danej biblioteki z wynikami bibliotek o porównywalnej wielkości. Raster wskaźnikowy bazuje na zagregowanych obliczeniach dokonanych na danych statystycznych przejętych z formularza dla bibliotek publicznych [13]. Mamy tu do czynienia z wartościami względnymi, obliczonymi w wyniku porównania zebranych danych statystycznych w odniesieniu do liczby mieszkańców. Punktem odniesienia jest „mieszkaniec” lub

„1000 mieszkańców”. Kategorię „mieszkaniec” charakteryzują takie elementy jak: aktywny użytkownik, media, nowe nabytki, odwiedziny, wydatki, a kategorię „1000 mieszkańców” określają: godziny otwarcia, imprezy, powierzchnia użytkowa. Dane statystyczne są przedstawiane albo w liczbach bezwzględnych, albo też procentowo. Dzięki rastrowi wskaźnikowemu można stwierdzić, na jakim poziomie kształtują się uzyskane przez bibliotekę wyniki w danym roku, czy są powyżej lub poniżej średniego poziomu, czy biblioteka jest w „ariergardzie”, czy w „awangardzie” (Rys. 5).

Rys. 5. Raster wskaźnikowy – widok ekranu

DBS – Deutsche Bibliotheksstatistik		Musterbibliothek - INDIKATORENRASTER										knb	
		Größenklasse: 10.000 bis 20.000 EW - Berichtsjahr: 2010											
		A	5%	B	25%	C	50%	D	75%	E	95%	F	gültige Werte
Service	Medien / EW		0,73	1,13	1,25		1,72		2,24		3,31		568
	Erneuerungsquote / Zugang / Bestand in		3,4		6,2		8,3	8,93	10,8		14,9		559
	Neuerwerbungen / ME / EW		0,03		0,09	0,10	0,14		0,20		0,32		359
	Veranstaltungen / 1000 EW		0,7	1,65	1,9		3,3		6,6		10,5		588
	Jahresöffnungstunden / 1000 EW	33,86	37,1	56,5		75,3		96,9		134,2			503
	Publikumsnachfrage / 1000 EW (am)		8,02		16,59		22,46	24,85	33,38		39,46		207
	Computerplätze/1000 EW		0,0	0,09	0,1		0,2		0,2		0,5		503
Nutzung	Anteil aktive Entleiher an EW		3,6%		7,5%		10,0%	11,0%	15,3%		25,8%		560
	Besuche / EW		0,4		1,0		1,6	1,89	2,6		5,0		411
	Umschlag (Entleihungen / ME)		1,0		2,0		2,8		3,9	5,08	5,7		566
	Entleihungen / EW		1,3		2,9		4,8	5,76	7,3		12,5		588
	Forschungen / EW		0,00		0,09	0,16	0,16		0,32		0,68		190
	Mitarbeiter (vZÄ) / 1000 EW		0,05		0,10		0,15	0,17	0,22		0,33		232

Źródło: [13].

BIX (Bibliotheksindex)

BIX (Bibliotheksindex) – to ostatni z produktów DBS, współtworzony przez hbz. W latach 1999-2005 BIX funkcjonował pod finansowym patronatem Fundacji Bertelsmanna [1]. Od 2005 r. został przejęty przez Kompetenzzentrum für Bibliotheken. BIX pozostaje w instytucjonalnej łączności z DBS, gdyż w gremiach kierujących BIX zasiadają również przedstawiciele DBS. Elementem łączącym oba programy (narzędzia) ewaluacyjne są dane statystyczne. BIX wykorzystuje liczne dane zgromadzone w DBS jako bazę do wykonywanych obliczeń. Przy-

kładowo spośród 34 pytań występujących w BIX-ÖB [29], DBS zawiera ich 9, a spośród 37 pytań występujących w BIX-WB [29], w DBS jest obecnych 18. Od 2011 r. wszystkie biblioteki, których dane statystyczne są wprowadzane do DBS, służą jako ramy porównawcze w programie BIX.

Nie wdając się w szczegółowe rozważania na temat programu BIX, gdyż zostały one przedstawione w innym miejscu [19, 20], warto zwrócić uwagę na podstawowe różnice pomiędzy BIX a DBS. Zarówno BIX, jak i DBS są narzędziami służącymi do ewaluacji w bibliotekach niemieckich. Jednak BIX w większym stopniu niż DBS skupia się na ocenie jakości ich funkcjonowania. Nieprzypadkowo BIX jest traktowany i określany mianem federalnego benchmarkingu dla bibliotek, gdyż rzeczywiście pozwala na porównywanie procesów w jednej bibliotece z procesami w bibliotekach uważanych za najlepsze na danym obszarze. Z drugiej strony, od 2012 r., BIX nosi miano ratingu dla bibliotek. Przed tą datą BIX funkcjonował jako ranking dla bibliotek, czyli program umożliwiający szeregowanie, klasyfikację według różnych kryteriów. Tymczasem rating umożliwia bardziej złożoną i bardziej syntetyczną ocenę bibliotek objętych badaniami, ponieważ daje reprezentatywną odpowiedź na temat pozycji każdej biblioteki w zbiorczym oglądzie wszystkich porównywanych bibliotek. W obrębie każdego z czterech ocenianych obszarów, tj. oferty, udostępniania, wydajności i rozwoju, wartości wskaźnikowe są sumowane i porządkowane w trzech grupach jakości, ujmowanych graficznie w formie kolorowych znaków: żółty (grupa wiodąca), błękitny (grupa środkowa), ciemnoniebieski (grupa dolna).

BIX stanowi empiryczną podstawę do dyskusji z organizatorem biblioteki, może też być instrumentem podwyższania jakości pracy bibliotek. W nowej edycji umożliwia dodatkowo zindywidualizowaną ocenę pozycji danej biblioteki w stosunku do innych bibliotek w konkretnej grupie porównawczej, a poprzez to stworzenie profilu sił i słabości biblioteki [8] (Rys. 6.).

Rys. 6. BIX – widok ekranu

BIX-Rating

	Angebote	Nutzung	Wirtschaftlichkeit	Entwicklung
StB Textstadt				
StB Stadtmuster				
StB Haushof				
StB Musterstadt				
StB Stadtmuster				

Źródło: [7].

DBS – efekty działalności

Od początku funkcjonowania DBS można zaobserwować ciągły wzrost liczby uczestników programu. Przyrost ów uległ intensyfikacji w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, gdy ostatecznie ukształtowała się struktura programu. W kolejnym punkcie zwrotnym, w 1999 r., nastąpiło odejście od tradycyjnej wesji drukowanej, w jakiej przedstawiano końcowe wyniki, na rzecz pełnej automatyzacji gromadzenia i przetwarzania danych. W 1999 r. w programie brało udział ok. 97% bibliotek publicznych, ok. 98% bibliotek naukowych oraz ok. 35% specjalnych bibliotek naukowych. Liczba ta uległa pewnemu obniżeniu w następnych latach. W 2008 r. w DBS było zarejestrowanych ok. 9000 bibliotek, w tym 95% wszystkich bibliotek publicznych i 75% wszystkich bibliotek naukowych. W 2011 r. liczba uczestników programu kształtowała się na poziomie 83,1% dla bibliotek publicznych, 94,7% – dla bibliotek publicznych z pełnoetatową obsadą oraz 71% – dla bibliotek naukowych. W 2013 r. w programie wzięło udział 7875 bibliotek publicznych (2031 pełnoetatowych i 5844 niepełnoetatowych) oraz 244 biblioteki naukowe [4].

Tak wysokie wskaźniki procentowe pozwalają na przedstawianie danych statystycznych wygenerowanych z programu DBS jako reprezentatywnych dla całego państwa niemieckiego. W 2013 r. z bibliotek w Niemczech korzystało 11 milionów aktywnych użytkowników, którzy wypożyczyli ok. 467 milionów różnych dokumentów. Biblioteki zorganizowały ok. 349 000 imprez, zatrudniały 22 272 bibliotekarzy. Biblioteki publiczne w ciągu 2013 r. odwiedziło 124 mln osób. Na biblioteki wydano ogółem 1 860 mln Euro (w tym: 931 – na biblioteki publiczne, 928 – na biblioteki naukowe). Wydatki na gromadzenie zbiorów osiągnęły poziom 416 mln Euro, w tym 105 mln na biblioteki publiczne oraz 311 mln Euro na biblioteki naukowe [4]. Zainteresowanych, chcących poznać bardziej szczegółowe wyniki dla poszczególnych grup bibliotek publicznych i naukowych odsyłamy do programu zamieszczonego na stronie internetowej [4], umożliwiającego nie tylko ogląd danych zbiorczych, ale również informacji w formie wskaźników.

Przytoczmy jeszcze kilka innych danych statystycznych wygenerowanych z programu DBS dających pojęcie (choćby ogólne) o stanie i kondycji bibliotek w Niemczech. Biblioteki publiczne w Niemczech dysponowały zasobem 122,2 mln mediów, z tego 93 mln stanowiły książki, a 18,48 mln – media nieksiążkowe (23%). W bibliotekach pu-

blicznych w przeciągu ostatnich 2 lat wzrosła liczba miejsc dla użytkowników (z 8882 na 9496), miejsc z komputerami (z 12 681 na 13 840) i miejsc z dostępem do Internetu (z 7782 na 8047). Wydatki łączne na biblioteki wyniosły 431,4 mln Euro, co daje 11,57 Euro na obywatela RFN oraz 0,84 Euro na jedne odwiedziny w bibliotece. Bez DBS nie byłaby możliwa tak dokładna statystyka (Rys. 7).

Rys. 7. Zbiorcza statystyka dla bibliotek publicznych – widok ekranu

Kerndaten	Öffentliche Bibliotheken - Gesamtstatistik								
Berichtsjahr 2013	Zahl der meldenden Institutionen	Einwohner	Zahl der Haupt- und Zweigstellen	Jahresöffnungszeiten	Entleiher (aktive Nutzer)	Besuche	... Virtuelle Besuche (Visits)	Bestand Medien insges.	Entle...
Bundesweit	Tsd.	Tsd.	Tsd.	Tsd.	Tsd.	Tsd.	Tsd.	Tsd.	Tsd.
ÖB mit hauptamtlicher Leitung	2.031	3.364	3.090	6.056	111.301	19.905	95.782	339.	
Öffentliche Hand	1.914	3.161	2.906	5.680	103.396	16.374	91.231	316.	
Evangelische Kirche	18	20	17	15	22	-	147		
Katholische Kirche	84	130	99	165	2.707	133	2.280	7.	
Sonstige Träger	15	53	68	196	5.177	3.398	2.125	15.	
ÖB mit neben-/ehrenamtlicher Leitung	5.844	6.092	1.367	1.557	12.670	38	26.484	35.	
Öffentliche Hand	1.895	1.988	494	503	3.965	-	10.332	12.	
Evangelische Kirche	744	775	177	152	474	-	2.212	2.	
Katholische Kirche	3.168	3.292	676	882	8.122	38	13.757	20.	
Sonstige Träger	37	37	20	21	109	-	183		
Öffentliche Bibliotheken insgesamt	7.875	80.524	9.456	4.457	7.613	123.971	19.943	122.267	374.

In anderer Sortierung:

Źródło: [12].

Zakończenie

Statystyka biblioteczna jest niewątpliwie ważnym narzędziem pracy dla bibliotek różnych typów. Pomaga w gromadzeniu zbiorów, w planowaniu, w ocenie efektów działalności placówki, przez co stanowi ważny argument w negocjacjach z organizatorem biblioteki, gdyż umożliwia wieloletnie porównania. Dane gromadzone i przetwarzane w DBS są niezbędne do formułowania planów rozwoju bibliotek, do analiz użytkownika i rozwoju, do śledzenia wydatków ponoszonych przez biblioteki. Dane statystyczne umożliwiają porównania pomiędzy krajami związkowymi, biskupstwami, klasami wielkości i pojedynczymi bibliotekami. Bardzo plastycznie i dobitnie znaczenie DBS ukazała Sonja Lebert, bibliotekarka jednej z niemieckich publicznych bibliotek katolic-

kich [25]. Jak się wydaje jej uwagi mogą być odniesione do innych typów bibliotek. Z drugiej strony należy pamiętać, że DBS nie obejmuje danych o wszystkich bibliotekach niemieckich oraz że jest tworzona na zasadzie dobrowolności (Tabela 1).

Tabela 1. Reprezentatywność DBS w latach 2000-2014

Typ bibliotek	Uczestnictwo w roku sprawozdawczym									
	200	200	200	200	200	200	200	201	201	201
Biblioteki publiczne	80%	67%	76%	78%	76,2%	79,7%	84,0%	82,4%	82,6%	83,6%
Biblioteki naukowe	80%	82%	70%	70%	69,3%	71,6%	80,3%	71,1%	68,3%	71,3%
Specjalne biblioteki naukowe	28%	23%	10,5%	11,5%	brak	9,4%	6,9%	8,0%	6,1%	7,5%

Źródło: [18].

Rodzi to pytanie o reprezentatywność przetworzonych na tej drodze danych, zwłaszcza w odniesieniu do specjalnych bibliotek naukowych. Dużo lepiej wygląda sytuacja w obszarze bibliotek publicznych i naukowych.

Poza dyskusją, albo inaczej, kwestią o fundamentalnym znaczeniu jest kwestia jakości DBS. Świadectwem stałej troski ze strony hbz są cykliczne działania prowadzące do technologicznego uproszczenia DBS dla uczestników programu. Niemało czyni się dla uczynienia DBS efektywnym narzędziem ewaluacji bibliotek. Temu służą z jednej strony zbiorcze raporty statystyczne (krajowe, regionalne i lokalne), a z drugiej strony, możliwość generowania z systemu zestawień porównawczych, ukazujących wagę zbiorczych danych statystycznych w „prawdziwym” świetle. DBS prowadzi transparentną politykę nie tylko wobec uczestników programu. Dzięki stronie internetowej dostęp do danych statystycznych o bibliotekach niemieckich mają praktycznie wszyscy, przez co DBS nabiera również wymiaru globalnego i może stać się źródłem po-

równań i ocen z innymi narodowymi programami statystyk bibliotecznych. Jak się wydaje, również polskie biblioteki i polscy bibliotekarze mogliby znaleźć w tych działaniach wiele inspiracji, zwłaszcza w wymiarze organizacyjnym i technologicznym.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Bauer B., Klug P.: *BIX - DER BIBLIOTHEKSINDEX. 10 Fragen von Bruno Bauer an Petra Klug, Projektverantwortliche für den BIX in der Bertelsmann Stiftung*. "Medizin – bibliothek – information" Vol. 4(3) (2004). ISSN 1616-9026 [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.agmb.de/mbi/2004_3/bix_32-35.pdf.
- [2] Bauer B., Schmidt R.M.: *Deutsche Bibliotheksstatistik (DBS): Konzept, Umsetzung und Perspektiven für eine umfassende Daenbasis zum Bibliothekswesen in Deutschland: 10 Fragen von Bruno Bauer an Ronald M. Schmidt, Leiter der DB*. "GMS Medizin – Bibliothek – Information" Vol. 8(1) (2008). ISSN 1865-066X [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.egms.de/static/pdf/journals/mbi/2008-8/mbi000102.pdf>.
- [3] *Bericht der Kruppschen Bücherhalle über das Betriebsjahr 1900/1901*. Essen 1901.
- [4] *Bibliotheken zählen! Berichtsjahr 2013 Auszüge aus der Deutschen Bibliotheksstatistik* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.hbz.nrw.de/dokumentencenter/produkte/dbs/aktuell/Datenposter/datenposter2013_web.pdf.
- [5] *Bibliotheksstatistik. Lexikon des gesamten Buchwesens*. 2 völlig Neubearb. Aufl. Bd. 1, A-Buch. Stuttgart 1987, s. 424-426. ISBN 3-7772-8721-0.
- [6] *BibS – Die Suchmaschine für Bibliotheken* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/BibS/>.
- [7] *BIX. Bibliotheksindex. Ergebnisse* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bix-bibliotheksindex.de/ergebnisse/oeffentliche-bibliotheken.html>.
- [8] *BIX. Bibliotheksindex. Projektinfos* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bix-bibliotheksindex.de/projektinfos/allgemeine-informationen.html>.
- [9] *BIX. Bibliotheksindex. Über uns* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bix-bibli>

- otheksindex.de/ueber-uns.html.
- [10] *Das Kompetenznetzwerk für Bibliotheken (knb)* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksportal.de/wir-ueber-uns/kompetenznetzwerk.html>.
- [11] *DBS – Deutsche Bibliotheksstatistik. BibS - Die Suchmaschine für Bibliotheken* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksstatistik.de/eingabe/dynrep/adrbrowser/bibs.php>.
- [12] *DBS – Deutsche Bibliotheksstatistik. Öffentliche Bibliotheken – Gesamtstatistik* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: https://www.hbz-nrw.de/dokumentencenter/produkte/dbs/aktuell/auswertungen/oeb_bund_14.pdf.
- [13] *DBS Indikatorenraster – der "bibliothekarische Zollstock" für Öffentliche Bibliotheken* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/dbs_Indikatorenraster/.
- [14] *Deutsche Bibliotheksstatistik. Online Eingabe und Fragebögen* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/eingabe/>.
- [15] *Deutscher Städtetag* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.staedtetag.de/wirueberuns/aufgaben/>.
- [16] *Die Teilnahme an der DBS* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/teilnahme/>.
- [17] DIN 1425:1975 *Bibliotheksstatistik erarbeitete*.
- [18] Döschner O.: *Die Deutsche Bibliotheksstatistik – Was sie gut kann und wo sie noch besser werden kann* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: https://www.hbz-nrw.de/dokumentencenter/produkte/dbs/aktuell/veroeffentlichungen/dbs_bub_doeschner.pdf.
- [19] Gębołyś Z.: *BIX – Bibliotheksindex – niemiecki program oceny jakości pracy bibliotek naukowych i publicznych. W: Znaczenie i badania jakości w bibliotekach. V Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź-Rogów, 13-15 czerwca 2012 r. : materiały konferencyjne. Łódź 2012, s. 71-96. ISBN 978-83-920302-8-7.*
- [20] Gębołyś Z.: *BIX – Bibliotheksindex – niemiecki program oceny jakości pracy bibliotek publicznych. „Nowa Biblioteka” 2013 nr 1 s. 7-24. ISSN 1505-4195.*
- [21] Harloff J.: *Die Deutsche Bibliotheksstatistik (DBS)* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints>

- .rclis.org/5669/1/dbs.pdf.
- [22] *Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen (hbz)* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.hbz-nrw.de/>.
- [23] *Jahrbuch der deutschen Bibliotheken*. Hrsg. vom Verein Deutscher Bibliothekare. Wiesbaden 1.1902 - 33.1942(1943); 34.1950-55.1993; 56.1995/96(1995). ISSN 0075-2215.
- [24] *Jahrbuch der Öffentlichen Bibliotheken*. Hrsg. vom Verein der Bibliothekare an Öffentlichen Bibliotheken. Bad Honnef 1994/95 (1994); 1994. ISSN 0948-5589.
- [25] Lebert S.: *Die Bedeutung der Deutschen Bibliotheksstatistik – icht nur für Katholische öffentliche Büchereien*. “BiblioTheke” 2008 nr 4. ISSN 1864-1725 [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.bistummainz.de/bistum/bistum/ordinariat/dezernat/dezernat_6/buecher/dez6abt4/assets/buecheriarbit/StatistikBedeutungArtikelBluhmBibliothek_4_08.pdf.
- [26] Moravetz-Kuhlmann M.: *Standardisierung von Statistikverfahren. Die Deutsche Bibliotheksstatistik* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.bibliothekerverband.de/fileadmin/user_upload/Kommissionen/Kom_Management/Fortbildung/2007-06_Moravetz.pdf.
- [27] *ÖBS – Österreichische Bibliotheksstatistik* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/oeps/>.
- [28] *Saarland* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015] Dostępny w World Wide Web: http://www.saarland.de/dokumente/thema_bibliotheken/DBS-Grundfragebogen-2014.pdf.
- [29] Schmid R.M., Bauer B.: *Deutsche Bibliotheksstatistik (DBS): Konzept, Umsetzung und Perspektiven für eine umfassende Datenbasis zum Bibliothekswesen in Deutschland: 10 Fragen von Bruno Bauer an Ronald M. Schmidt, Leiter der DBS*. „GMS Medizin – Bibliothek – Information” Vol. 8(1) (2008). ISSN 1865-066X [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.egms.de/static/pdf/journals/mbi/2008-8/mbi000102.pdf>.
- [30] *Statistisches Bundesamt* [online]. [Data dostępu: 23.05.2015]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStat/BildungForschungKultur/Kultur/Tabellen/Bibliotheken.html>.

Zdzisław Gębołyś

Department of Information Science and Bibliology

Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

DBS - GERMAN LIBRARY STATISTICS

ABSTRACT:

The roots of German library statistics date back to the late nineteenth and early twentieth century. In the paper the author systematically deals with library statistics after World War II in both German states: East and West Germany. The focus is on the current state of the German library statistics. In particular the organization and financing of DBS (Deutsche Bibliotheksstatistik) is discussed. Four main DBS products are described: public library statistics, academic library statistics, special library statistics and cumulative statistics. Attention is paid to the methodology of entering and processing statistical data. In addition, strategies for searching the electronic statistics database and graphical forms of result presentation are described.

KEYWORDS:

The Deutsche Bibliotheksstatistik (DBS). German library statistics.